

Univerzita Komenského v Bratislave
Fakulta sociálnych a ekonomických vied
Vnútorne predpisy

Vnútorný predpis č. 5/2014

Etický kódex FSEV UK

Ročník 2014

Sociálny výskum s konkrétnymi ľuďmi je základnou a kľúčovou profesionálnou výskumnou technikou na Fakulte sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave (ďalej len „FSEV UK“), či už sa vykonáva zúčastneným pozorovaním, rozhovormi, použitím dotazníkov, experimentálnych techník alebo inými výskumnými metódami. Výskumy sa vykonávajú v rozdielnych ekonomických, kultúrnych, sociálnych, právnych a politických prostrediach, domácich i medzinárodných. Výskumní pracovníci, učitelia a študenti na vysokých školách (ďalej len „bádatelia“) ako vedci, ale i ako občania musia starostlivo zvažovať, aké dôsledky má ich pôsobenie na jednotlivých ľuďoch i komunity, v ktorých vykonávajú svoj výskum, na ich kolegov, študentov a samotnú vednú disciplínu, na zamestnávateľov, sponzorov, vlastné i cudzie verejné inštitúcie a iné skupiny, ako aj na verejnosť vo vlastnej krajine i v krajine, kde sa výskum realizuje.

Sociálni bádatelia čelia rovnako ako všetci bádatelia mnohorakým a často si protirečiacim povinnostiam, nárokom a konfliktom záujmov a musia nevyhnutne voliť medzi vlastnými hodnotami a záujmami a hodnotami a záujmami iných ľudí a skupín. Etické a právne dilemy, ako aj konflikty záujmov sa vyskytujú vo všetkých etapách výskumu, výučby i zverejňovania výsledkov: vo výbere tém, lokalít výskumu, sponzorov a zdrojov financovania, vo vyjednávaní o prístupe do skúmaných komunít, počas samotného výskumu, pri zaznamenávaní, analyzovaní a interpretovaní výsledkov, ako aj pri ich publikovaní či sprístupňovaní.

Bádatelia majú zásadnú a nezastupiteľnú zodpovednosť predvídať a starostlivo zvažovať tieto problémy, dilemy a konflikty záujmov a pokiaľ je to možné, riešiť ich tak, aby nepoškodzovali a nezavádzali účastníkov výskumu a členov vedeckej komunity, nenarušovali ich dôstojnosť, práva a rešpektovali ich záujmy. Bádatelia by mali vyvinúť maximálne úsilie zanechať miesto výskumu v takom stave, aby tam mali prístup iní bádatelia. Ako reprezentanti disciplíny, ktorej poslaním je rozširovanie vedeckého poznania a verejné sprístupňovanie jeho výsledkov, by sa mali usilovať o zachovanie integrity pri vykonávaní výskumu, pri výučbe i pri sprístupňovaní výsledkov.

Vzhľadom na vyššie uvedené ciele dekanka FSEV UK vydáva tento Etický kódex FSEV UK, a to po diskusii v akademickej obci i vo Vedeckej rade FSEV UK, aplikovateľný pre všetkých zamestnancov a študentov FSEV UK. Jeho cieľom je upozorniť bádateľov a študentov na záležitosti, ktoré vzbudzujú etické a právne dilemy či potenciálne problémy a konflikty záujmov. Zámerom tohto etického kódexu je poskytnúť praktický rámec, aby bádatelia z etického hľadiska kvalifikovane a informovane zvažovali svoje vlastné správanie, názory, postoje a angažovania počas prípravy, financovania a uskutočňovania výskumu, počas výučby, ako aj pri zverejňovaní a sprístupňovaní vedeckých výsledkov.

Článok 1

Výskum v sociálnych vedách a účastníci výskumu

1.1. Výskum v sociálnych vedách

Výskum v sociálnych vedách je vedecká aktivita, ktorej cieľom je generovanie nového poznania. Je založený na zbere a interpretácii empirických dát a na vyvodzovaní všeobecných záverov, ktoré môžu, ale nemusia mať praktický dosah. Výsledky výskumu sú zvyčajne publikované alebo inak sprístupnené vedeckej a širšej verejnosti.

- a) Počas plánovania a vykonávania výskumu musí bádateľ starostlivo zvážiť a uvedomovať si, aké sú ciele jeho výskumu; potenciálny vplyv výskumu a jeho výsledkov; vzťahov a zodpovednosti voči sponzorom a donorom; zodpovednosti voči kolegom a disciplíne; a vplyvu výskumu na jeho účastníkov.
- b) Bádateľ počas výskumu musí dbať na dobré vzťahy s hosťiteľskou komunitou, s účastníkmi výskumu, s predstaviteľmi hosťiteľskej krajiny v ktorej sa skúmaná komunita nachádza, a jej obyvateľmi: musí sa snažiť o dodržiavanie príslušných zákonov, noriem a obyčajov.
- c) Výskum musí byť vykonávaný bádateľom, ktorý má primerané vzdelanie, kvalifikáciu, tréning a kompetencie, alebo musí byť vykonávaný pod dohľadom takéhoto človeka (školiteľ, vedúci výskumného tímu).

1.2. Účastníci výskumu

Výskum v sociálnych vedách sa vyznačuje interakciami s ľuďmi, často aj kratším či dlhším pobytom u nich, a môže sa zakladať na osobných vzťahoch medzi bádateľom a skúmanými osobami, ako napríklad recipročné vzťahy, priateľstvo, a iné vzťahy rôzneho stupňa dôvery. Bádateľ si však musí uvedomovať nerovnosti v týchto vzťahoch a dbať na ochranu, úctu a rešpekt voči skúmaným jednotlivcom a skupinám, ich záujmom, právam a dôstojnosti.

- a) Účastník výskumu je osoba, ktorá je predmetom a partnerom výskumu, a ktorej osobné údaje, názory, postoje a odpovede sú vo výskume získavané, zaznamenávané, prípadne sprístupňované.
- b) Za účastníka výskumu sa tiež považuje nielen osoba, o ktorej sa údaje získavajú priamo (rozhovory pozorovanie, dotazníky a pod.) ale aj osoba, o ktorej sa údaje získavajú nepriamo (archívy, médiá, interpretácie textov a pod.)

1.3. Ochrana a rešpektovanie vzťahov voči účastníkom výskumu

Bádateľ by mal podľa svojich najlepších možností a schopností chrániť fyzické, sociálne a psychické blaho účastníkov výskumu a rešpektovať ich práva, záujmy, názory, dôstojnosť a súkromie:

- a) Bádateľ by si mal uvedomovať, že je v prvom rade zodpovedný voči účastníkom svojho výskumu: v prípade konfliktu záujmov sú prvoradá práva a záujmy skúmaných jednotlivcov a skupín.

- b) V prípade výskumov alebo častí výskumov, v ktorých účastníci neprejavujú záujem, ochotu a súhlas spolupracovať, je najlepším riešením starostlivo zvážiť ich vynechanie alebo preformulovanie výskumných cieľov a metód.

1.4. Predvídanie možných škodlivých a zraňujúcich následkov

Bádateľ by si mal uvedomovať dôsledky svojej práce a mal by byť vnímavý voči možným škodám, prípadne im podľa svojich najlepších možností a schopností zabrániť. Súhlas osôb s účasťou na výskume bádateľa nezabavuje povinnosti chrániť účastníkov výskumu voči možným škodlivým a zraňujúcim následkom výskumu:

- a) Bádateľ by sa mal snažiť minimalizovať narušenie života skúmaných jednotlivcov a skupín a ich vzťahov k prostrediu, v ktorom žijú. Aj napriek anonymizácii skúmaných osôb počas výskumu by mal bádateľ predvídať a zvážiť dlhodobé dôsledky a vplyv výskumu na jeho účastníkov.
- b) Bádatelia majú často lepšie vedomosti a poznatky na odhadnutie možných dôsledkov výskumu tak na účastníkov výskumu, ako aj na členov širšej spoločnosti, v ktorej účastníci výskumu žijú, preto by si mali uvedomiť, že rôzne skupiny ľudí (napr. menšiny) sú v rôznych sociálnych a politických kontextoch zraniteľné alebo ohrozené, a preto je nevyhnutné zabrániť publikácii alebo odhaleniu dát, ktoré by ich ohrozili alebo znevýhodnili. Je dôležité si tiež uvedomiť, že niekedy je nevyhnutné sa skúmaniu takýchto osôb alebo skupín vyhnúť úplne.

1.5. Zdržanie sa neprimeraného angažovania a nežiaduceho prenikania do súkromného života účastníkov výskumu

Bádateľ by si mal uvedomovať, že niektoré výskumné metódy sa môžu stať pre účastníkov výskumu neprimerane rušivými a nevhodnými.

- a) Bádateľ by si mal uvedomovať, že byť predmetom vedeckého opisu a interpretácie nemusí byť pre účastníka výskumu iba príjemnou alebo tolerovanou skúsenosťou, ale môže byť aj nepríjemnou skúsenosťou. Dôležité je však uvedomiť si, že nepríjemnosť nemusí spočívať nevyhnutne v priamom či nepriamom páchaní škôd: účastníci výskumu sa môžu cítiť nepríjemne kvôli prílišnému a neprimeranému vstupovaniu výskumníka do ich súkromného a osobného života, ako aj kvôli odhaľovaniu faktov a pocitov, ktoré im nemusia byť príjemné. Bádateľ by mal citlivo zvažovať, ako ďaleko svoj výskum dovedie s ohľadom na blaho, záujmy, dôstojnosť a osobné pocity účastníka výskumu.
- b) Bádatelia v sociálnych vedách nemajú automaticky a za každú cenu nárok a oprávnenie študovať a skúmať každý fenomén v spoločnosti. Pokrok v poznaní, ani snaha o získanie empirických dát nie sú a nemôžu byť dôvodom na porušenie etických zásad a ignorovanie záujmov a hodnôt účastníkov výskumu.

1.6. Vzťahy s osobami, ktoré sprostredkovávajú prístup k skúmaným osobám a komunitám (gatekeepers)

Počas výskumov alebo častí výskumu, ktoré si vyžadujú sprostredkovaný prístup prostredníctvom iných osôb, by bádateľ nemal svoje povinnosti a prácu prenášať na tieto osoby:

- a) Aj napriek postaveniu a rešpektovaniu určitých osôb v komunite musí bádateľ získať informovaný a kvalifikovaný súhlas od všetkých účastníkov výskumu.
- b) Bádateľ by sa tiež mal vyvarovať narušeniu vzťahov medzi účastníkmi výskumu a inými osobami, pretože tieto osoby v danej komunite žijú a ostávajú aj dlho po tom, čo je výskum ukončený.

1.7. Začlenenie a spolupráca účastníkov výskumu

Pokiaľ je to možné, bádateľ by sa mal pokúsiť o začlenenie a spoluprácu účastníkov výskumu do plánovania a vykonávania výskumu. Bádateľ by si tiež mal uvedomovať, že jeho povinnosti voči účastníkom výskumu a komunite, v ktorej vykonáva výskum, by nemali skončiť ukončením výskumu alebo výskumného projektu: mal by s účastníkmi výskumu udržiavať kontakt a informovať ich o postupe a výsledkoch svojej práce.

Článok 2

Informovaný a kvalifikovaný súhlas

Bádateľ vykonávajúci výskum musí svoje aktivity vykonávať tak, aby sebe, svojim informátorom či participantom alebo ich okoliu nespôsobil žiadne nepríjemnosti, ani ich neuviedol do pre nich nepríjemnej alebo nevyhovujúcej situácie. Z tohto dôvodu je nevyhnutné, aby počas svojej práce získal od účastníkov výskumu alebo ich zákonných zástupcov, prípadne iných oprávnených osôb, informovaný a kvalifikovaný súhlas na vykonávanie svojej práce a použitie jej výsledkov.

2.1. Informovaný súhlas

Informovaný súhlas je dokument, ktorý pred účasťou na výskume podpíše alebo inak dokázateľne odsúhlasí každá kompetentná osoba, ktorá súhlasí so svojou účasťou na výskume, resp. ktorý podpíše alebo inak dokázateľne odsúhlasí kompetentný dospelý ako tretia strana, ktorá je zodpovedná za potenciálneho účastníka výskumu (dieťa; osoby, ktoré nie sú oprávnené udeliť kvalifikovaný súhlas, napr. osoby po úraze, osoby zbavené svojprávnoti atď. – pozri písm. b) tohto bodu).

- a) Informovaný súhlas nie je jednorazový akt - aj po získaní súhlasu by sa mal bádateľ pravidelne uisťovať, že všetci účastníci výskumu jeho aktivitám rozumejú, a v prípade potreby dodatočne primeraným a zrozumiteľným spôsobom vysvetliť alebo objasniť všetky informácie, ktoré sú nevyhnutné pre pochopenie jeho aktivít.
- b) Informácie, ktoré by mal bádateľ poskytnúť účastníkom výskumu, by mali obsahovať predstavenie bádateľa, jeho inštitucionálnu príslušnosť a kvalifikáciu; vysvetlenie činnosti; výskumných cieľov; okruhu informácií, ktoré ho zaujímajú; dôvod tohto záujmu; spôsoby (techniky) získavania informácií; využitie takto získaných informácií; predpokladané dôsledky (pozitívne aj negatívne) výskumu tak pre jednotlivých účastníkov výskumu, ako aj pre skúmanú komunitu; vysvetlenie spôsobov anonymizácie; informáciu o možnosti stiahnuť svoj súhlas kedykoľvek v priebehu výskumu bez akýchkoľvek škodlivých následkov (avšak účastníkom treba objasniť, že po zverejnení výsledkov toto nie je možné); a pod.

Na základe týchto podaných informácií má potenciálny účastník výskumu možnosť rozhodnúť sa, či sa výskumu zúčastní alebo nie.

- c) Pokiaľ je to možné, účastníci výskumu by mali dostať tieto informácie o výskume v písomnej forme, v dokumente, ktorý si môžu ponechať. Pokiaľ takýto postup nie je možný, tieto informácie by mali byť účastníkom podané ústne, dostatočne zrozumiteľným spôsobom.
- d) Bádateľ by mal vždy potenciálnym účastníkom výskumu ponechať dostatok času na rozhodnutie sa o svojej účasti, respektíve neúčasti na výskume.
- e) Ak sa účastníci výskumu podieľajú na výskume prostredníctvom poštovej alebo elektronickej komunikácie, musia byť oboznámení s faktom, že svojou účasťou na tejto komunikácii (napríklad vyplnenie a odoslanie dotazníka) rozumejú svojej účasti na výskume a súhlasia s ňou.
- f) Napriek tomu, že je vždy žiaduce získať od účastníkov výskumu písomný súhlas, je zrejmé, že podpísaný informovaný súhlas je v niektorých prípadoch nemožné získať (napríklad v prípadoch negramotnosti), jeho získanie je nepraktické (napríklad v prípade krátkych prieskumov na ulici), alebo samotné jeho získanie vznáša etické problémy (napríklad v kultúrach, kde samotné podpísanie sa je významnou záležitosťou a naliehanie na tento akt môže účastníkov výskumu priviesť do nepriemenných situácií; alebo v prípade výskumov v oblasti výskumu kriminality, kde sa podpis informovaného súhlasu môže chápať ako priznanie sa účastníka výskumu na vykonávanie zakázaných aktivít). V takýchto prípadoch je žiaduce použiť iný, vhodnejší spôsob informovaného súhlasu, napríklad ústny súhlas v prítomnosti tretej osoby.

2.2. Kvalifikovaný súhlas

Kvalifikovaný súhlas je súhlas s účasťou na výskume, ktorý poskytuje kompetentná a oprávnená osoba.

- a) Kompetentná a oprávnená osoba je taká osoba, ktorá je po vlastnom uvážení schopná poskytnúť súhlas, resp. nesúhlas s účasťou na výskume. Takáto osoba zvažuje poskytnuté informácie a rozhoduje sa na ich základe, a rozumie povahe a dôsledkom svojho rozhodnutia.
- b) Osoby, ktoré nie sú kompetentné na podanie informovaného a kvalifikovaného súhlasu, alebo osoby, ktorých schopnosť podať informovaný a kvalifikovaný súhlas je otázna alebo nedostatočná sú také osoby, ktoré nerozumejú dôsledkom účasti na výskume; osoby, ktoré nedokážu komunikovať svoj súhlas s účasťou na výskume; alebo osoby, u ktorých sociálne okolnosti znemožňujú ich schopnosť poskytnúť slobodný súhlas s účasťou na výskume. Takýmito osobami sú:
 - Deti a mladiství, teda legálne všetky osoby mladšie než 18 rokov. Bádateľ musí starostlivo zvážiť, aké riziká so sebou prináša účasť detí na jeho výskume, a tiež vek detí, ktoré sú vhodnými účastníkmi tohto výskumu. Aj napriek tomu, že deti nie sú považované za osoby kompetentné na poskytnutie informovaného a kvalifikovaného súhlasu, bádateľ by sa mal vždy uistiť, že deti samotné súhlasia s účasťou na výskume. Aj napriek súhlasu legálnych zástupcov dieťaťa (rodičia, pestúni) a dieťaťa samotného však musí bádateľ

prestať so svojou prácou v prípade, že účasť na výskume spôsobuje dieťaťu akékoľvek rozrušenie alebo nepríjemnosti. Takéto dieťa musí bádateľ zo svojho výskumu okamžite vylúčiť. Špeciálnym prípadom je výskum na školách, keď bádateľ musí získať okrem súhlasu legálnych zástupcov dieťaťa aj súhlas od príslušnej autority (napríklad riaditeľ školy, zriaďovateľ). Avšak aj napriek súhlasu príslušnej autority sa bádateľ musí riadiť želaním legálnych zástupcov dieťaťa.

- Osoby, ktorých mentálny alebo fyzický stav ovplyvňuje ich úsudok (napr. osoby s mentálnymi ochoreniami, osoby v bolestiach atď. alebo osoby, ktorým užívanie liekov prináša vedľajšie účinky ovplyvňujúce ich stav). Schopnosť posúdiť svoju účasť na výskume u takýchto osôb závisí od povahy výskumného projektu a tiež od toho, do akej miery mentálny a fyzický stav týchto osôb ovplyvňuje ich úsudok. Bádateľ musí vždy prihliadať na riziká, ktoré pre takéto osoby so sebou prináša účasť na výskume.
- Zraniteľné osoby (staršie deti; osoby, ktorých mentálny alebo fyzický stav ovplyvňuje ich úsudok do menšej miery; väzni; osoby, ktoré užívajú lieky a látky ovplyvňujúce ich schopnosti; osoby, ktoré nerozumejú jazyku, v ktorom sa vykonáva výskum). Bádateľ však musí byť opatrný pri rozhodovaní sa, ktoré osoby sú zraniteľné (napr. vzdelaní jednotlivci, ktorí počas výskumu komunikujú v cudzom jazyku, ktorý nie je ich rodným jazykom, nie sú považovaní za zraniteľných).

2.3. Získavanie informovaného a kvalifikovaného súhlasu

Informovaný a kvalifikovaný súhlas musí byť získaný tak spôsobom obvyklým v danej komunite a krajine, ako aj spôsobom obvyklým v prostredí, v ktorom sa získané údaje budú využívať alebo prezentovať.

- a) Informovaný súhlas je nevyhnutné získať pred začiatkom výskumu alebo na jeho počiatku. Získanie informovaného súhlasu po ukončení výskumu nie je prípustné.
- b) Na získanie informovaného a kvalifikovaného súhlasu nie je prípustné používať neúplné alebo zavádzajúce informácie, a to ani také, ktoré sa získavajú prostredníctvom iných účastníkov alebo ľudí z okolia účastníkov. Na získanie informovaného alebo kvalifikovaného súhlasu nie je prípustné používať ani nátlakové aktivity, a to ani prostredníctvom iných osôb.
- c) Ak informátor po poskytnutí informovaného súhlasu neskôr tento súhlas odmietne, túto novovzniknutú situáciu bádateľ musí v plnej miere akceptovať.
- d) V prípade, že bádateľ plánuje alebo pripúšťa možnosť, že ním získané údaje poskytne na spracovanie inej osobe, túto skutočnosť by mal konzultovať s účastníkom výskumu a vyžiadať od neho informovaný súhlas na takéto sprístupnenie. Táto situácia by mala platiť aj v prípade, keď získa údaje od iného kolegu.
- e) Závazky voči objednávateľovi, zadávateľovi, zamestnávateľovi alebo sponzorovi nemôžu byť nadradené informovanému súhlasu zo strany účastníka.
- f) Bádateľ by mal veľmi citlivo zvažovať využitie získaných informácií (najmä osobných údajov) pri ich ďalšom spracovaní, a to aj napriek skutočnosti, že na ich

využitie má od účastníka výskumu informovaný a kvalifikovaný súhlas. V tomto kontexte by sa mal riadiť právnymi a etickými normami prostredia, v ktorom informácie zverejňuje, ako aj ich účelnosťou a opodstatnením pre potreby vedy a ich akademického spracovania a prístupovania.

Článok 3

Právo na zachovanie anonymity a dôvernosti získaných informácií

Počas výskumnej práce sa bádateľ dostáva k informáciám, ktoré môžu mať (a často aj majú) osobný alebo dôverný charakter, môžu mať dopad na skúmaných jednotlivcov alebo celú skupinu. Preto by mal bádateľ veľmi detailne zvážiť potrebnosť získavania osobných a iných údajov o účastníkoch výskumu a o skúmanej skupine pre potreby svojho výskumu. Kvôli citlivosti niektorých údajov by sa mal bádateľ neustále snažiť o zachovanie dôvernosti a anonymizáciu účastníkov výskumu.

V prípade, že platná legislatíva v akejkoľvek podobe neumožní zachovanie dôvernosti a anonymizáciu údajov (a tieto by mohli byť zneužitú v neprospech jednotlivca alebo skupiny), bádateľ je povinný zvážiť samotné vykonanie výskumu.

3.1. Anonymizácia

Anonymizácia je technika, ktorá umožňuje prostredníctvom zmeny vlastných mien, miestnych názvov a typických charakteristík minimalizovať možnosť identifikácie príslušných osôb a lokalít.

- a) Anonymizácii podliehajú hlavne priame údaje, ktoré majú osobný alebo dôverný charakter a ktoré by mohli narušiť súkromie, dôstojnosť a rešpekt voči jednotlivcovi alebo skupine.
- b) Bádateľ musí zachovávať anonymitu a dôvernosť informácií nielen pri publikovaní výsledných výstupov, ale aj pri akomkoľvek prípadnom sprístupnení zdrojových dát.
- c) Bádateľ musí zachovávať anonymitu a dôvernosť údajov aj v prípade, že ich získal od iného bádateľa alebo z iných neverejných zdrojov.
- d) Aj v prípade získania údajov z verejných zdrojov by mal bádateľ veľmi citlivo zvažovať ich anonymizáciu, a to najmä v prípadoch, keď tieto údaje narušujú súkromie, dôstojnosť a rešpekt voči jednotlivcovi alebo skupine.

3.2. Zachovanie dôvernosti

Zachovanie dôvernosti je rešpektovanie skutočnosti, že účastníci výskumu alebo iní členovia skúmanej komunity si neželajú zaznamenávanie alebo zverejnenie určitých informácií.

- a) Bádateľ musí zachovávať dôvernosť údajov, ktorých zverejnenie si jednotlivec alebo komunita neželajú.
- b) Bádateľ musí zachovávať dôvernosť údajov, ktoré by mohli byť zneužitú v neprospech jednotlivca alebo skupiny a to aj napriek tomu, že títo súhlasia s ich zverejnením.

- c) Bádateľ musí zachovávať aj dôvernosť takých údajov, ktoré nie sú nevyhnutné pre jeho výskum, a to aj v prípade, že s ich zverejnením dotknuté osoby a inštitúcie súhlasia.

Článok 4

Autorské práva účastníkov výskumu

Bádateľ si musí uvedomovať, že účastníci výskumu majú autorské práva na výsledky svojej tvorivej činnosti zaznamenané počas výskumu, a to tak práva osobnostné, ako aj práva majetkové. Bádateľ je povinný zistiť, aké legislatívne podmienky ochrany autorských práv musí splniť v krajine, v ktorej sa koná výskum, ako aj v krajine, v ktorej sa výsledky výskumu sprístupňujú.

4.1. Predmet autorského práva a súhlas na použitie diela

V súlade so zákonom č. 618/2003 Z.z. o autorskom práve a právach súvisiacich s autorským právom a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov je dielom, a teda predmetom autorského práva aj „ústne podané, predvedené alebo inak vykonané slovesné dielo“ (§ 7 ods. 1 písm. b), pokiaľ je produktom tvorivej činnosti.

- a) Autor diela má právo udeľovať súhlas na každé použitie takéhoto diela v prípade, že záznam tohto diela bude verejne predvádzaný alebo prístupný vo verejnom archíve či knižnici. Tento súhlas, ako aj jeho obmedzenia (časové obdobie, podmienka anonymity atď.) by mali byť písomne uvedené po informovanom vysvetlení pomocou štandardného formulára, a to ešte pred uskutočnením záznamu.
- b) Bádateľ by mal starostlivo vopred zvážiť, na aké účely bude používať vyhotovené záznamy a databázy, pretože získavanie dodatočného súhlasu v súvislosti s autorskými právami môže byť veľmi náročné alebo dokonca nemožné.

4.2. Informovanie účastníkov výskumu o ich autorských právach

Bádateľ je povinný informovať účastníkov výskumu o ich autorských právach v súlade s legislatívou krajiny, v ktorej sa koná výskum, a musí vopred a jednoznačne uviesť účastníkom výskumu, na aké účely sa získaný záznam použije (napríklad iba vedecké a výskumné účely, zhotovenie databázy, vzdelávacie a školské účely, sprístupnenie v archíve, verejná produkcia atď.).

- a) Bádateľ by mal pred začatím výskumu a vytváraním záznamov objasniť účastníkom výskumu, či a akým spôsobom budú môcť vidieť a posúdiť prepisy rozhovorov, terénne poznámky, nahrávky, fotografie a audiovizuálne záznamy kvôli prípadným zmenám obsahu, vynechaniu alebo anonymizácii niektorých častí, poskytnutiu dodatočných informácií, komentárov či interpretácií.
- b) Bádateľ je povinný informovať účastníkov výskumu o spôsobe, akým budú konzultovaní v prípade zmeny použitia záznamov, teda ich verejného vysielania či iného publikovania.

Článok 5

Nepripustnosť zneužívania účastníkov výskumu, študentov a podriadených, a zodpovednosť voči nim

Bádateľ počas vykonávania svojho povolania často spolupracuje s osobami, voči ktorým má dominantné postavenie. Takýmito osobami sú napríklad účastníci výskumu, výskumní asistenti alebo študenti. Kvôli povahe takýchto pracovných a osobných vzťahov musí bádateľ dbať na to, aby nedošlo k zneužívaniu týchto osôb. Okrem toho by mali nadriadení akademickí pracovníci (škoolitelia, vedúci výskumných tímov atď.) dbať na to, aby všetci výskumní asistenti a študenti boli oboznámení s výskumnou etikou a aby s nimi boli prediskutované potenciálne riziká a problémy, ktoré môžu nastať tak počas, ako aj po vykonaní výskumu.

5.1. Nepripustnosť zneužívania

Bádateľ by sa mal starostlivo vyhnúť zneužívaniu jednotlivcov a skupín, s ktorými počas svojich profesionálnych aktivít prichádza do kontaktu.

- a) Bádateľ by si mal uvedomovať nerovný vzťah medzi ním a účastníkmi výskumu, a zabrániť tomu, aby táto nerovnosť viedla k akémukoľvek pracovnému, ekonomickému, citovému či sexuálnemu zneužívaniu alebo zvýhodňovaniu.
- b) Bádateľ by si mal uvedomovať nerovný vzťah medzi ním a svojimi podriadenými pracovníkmi (výskumní asistenti, prekladatelia, praktikanti atď.) a zabrániť tomu, aby táto nerovnosť viedla k akémukoľvek pracovnému, ekonomickému, citovému či sexuálnemu zneužívaniu a zvýhodňovaniu.
- c) Bádateľ by mal zabezpečiť primeranú odmenu za vykonanie práce a služieb, ktoré preňho jednotlivci alebo skupiny (účastníci výskumu, prekladatelia, tzv. gatekeeperi, asistenti, študenti atď.) vykonávajú počas výskumu.

5.2. Zodpovednosť voči študentom a podriadeným

Každý vedúci akademický pracovník by si mal uvedomovať nerovný vzťah medzi ním a podriadenými, ako aj voči študentom, a mal by sa voči nim správať podľa etických a právnych noriem upravujúcich vzťahy medzi nadriadeným a podriadeným. Pozornosť treba venovať najmä situáciám, keď pracovný alebo vyučovací proces vyžaduje bližší kontakt so študentom, respektíve podriadeným.

- a) Učítelia, školitelia a vedúci pracovníci by si mali uvedomovať nerovný vzťah medzi nimi a svojimi študentmi a podriadenými, a zabrániť tomu, aby táto nerovnosť viedla k akémukoľvek pracovnému, citovému či sexuálnemu zneužívaniu alebo zvýhodňovaniu.
- b) Učítelia, školitelia a vedúci akademický pracovník by mali zabrániť akejkolvek diskriminácii založenej na pohlaví, „rasovej“ príslušnosti, etnickej príslušnosti, príslušnosti k sociálnej triede, sexuálnej orientácii, veku alebo iných znakov a vlastností, ktoré sú irelevantné pri výkone práce.
- c) Medzi povinnosť učiteľov a školiteľov patrí kontakt a pravidelná komunikácia so študentmi bez zbytočných odkladov; pozornosť voči záujmom študentov

a školencov; svedomitá školiteľská činnosť; povzbudzovanie a podpora študentov počas ich štúdia a práce; poradenstvo ohľadne študijných a kariérnych možností a príležitostí; férovosť a zodpovednosť voči študentom a školencom; a snaha neustále zlepšovať techniky výučby a školenia.

- d) Učitelia a školitelia by mali neustále zdôrazňovať etické problémy a výzvy, ktorým môžu študenti čeliť v jednotlivých fázach výkonu svojej práce a štúdia. Mali by študentov podnecovať a podporovať k diskusii o etických štandardoch a problémoch a snažiť sa zabrániť im v účasti na projektoch, ktoré vedome či nevedome nespĺňajú alebo porušujú etické štandardy.
- e) Učitelia a školitelia by mali priznať a verejne uznať, vrátane spoluautorstva v primeraných prípadoch, akúkoľvek asistenciu a podieľanie sa študentov na ich výskume či inej profesionálnej aktivite (príprava na výskum, výučba, asistencia, prekladanie, prepisy, analýza dát atď.). Títo študenti by mali byť za svoju prácu primerane odmenení a povzbudzovaní k zverejneniu výsledkov.

Článok 6

Vzťahy a zodpovednosť voči kolegom a disciplíne

Okrem vlastného odborného pôsobenia, bádatelia často získavajú prístup k účastníkom výskumu a dátam aj prostredníctvom ich profesionálnych vzťahov. Ako členovia širšej vedeckej komunity majú okrem výhod aj povinnosti voči tejto komunite a disciplíne ako takej.

6.1. Individuálna zodpovednosť

Bádateľ má počas výkonu svojej práce zodpovednosť za reputáciu svojej disciplíny a svojich kolegov. Musí preto starostlivo zvažovať svoje aktivity (metódy zberu dát, obsah a zverejňovanie výsledkov, správanie počas výskumu, vzťahy s účastníkmi výskumu, vzťahy k výskumným asistentom a podriadeným) a mal by urobiť všetko pre to, aby svojím konaním neohrozil či neznemožnil budúci výskum.

6.2. Konflikt záujmov a rešpekt voči kolegom

Počas vykonávania svojej práce môže bádateľ čeliť profesionálnemu, politickému či inému konfliktu záujmov so svojimi kolegami.

- a) Bádateľ by nemal poškodzovať reputáciu svojich kolegov neprofesionálnym a neetickým správaním.
- b) Bádateľ by mal mať rešpekt voči kolegom, a to hlavne v prípadoch, keď jeho práca zasahuje do ich dlhodobých projektov.
- c) Počas výskumov by mal mať bádateľ rešpekt voči miestnym bádateľom a mal by byť vnímavý voči problémom, ktoré môžu vzniknúť kvôli rozdielnemu prístupu k výskumným zdrojom, či problémom súvisiacim s rovným postavením počas spolupráce s týmito bádateľmi.
- d) Bádateľ by sa mal (pokiaľ je to možné) snažiť o spoluprácu s miestnymi bádateľmi.

6.3. Spolupráca a tímový výskum

Počas výkonu svojej práce bádatelia často spolupracujú tak s bádateľmi svojej alebo inej disciplíny, ako aj s výskumnými asistentmi, študentmi, rôznymi administratívnymi pracovníkmi atď.

- a) V takýchto prípadoch musí bádateľ objasniť svojim spolupracovníkom ich etické a profesionálne povinnosti. Mal by sa snažiť čo najjasnejšie definovať úlohy, postavenie, práva a povinnosti jednotlivých spolupracovníkov, a to predovšetkým v písomnej podobe.
- b) Bádateľ musí tiež upraviť a objasniť svojim spolupracovníkom prístup k dátam a poznámkam, spoluautorstvo a profesionálnu zodpovednosť.

6.4. Zodpovednosť voči výskumným asistentom a školencom

Vedúci akademickí pracovníci a vedúci výskumných tímov by sa mali uistiť, že ich študenti a výskumní asistenti poznajú a uvedomujú si etické pravidlá a obmedzenia, a mali by s nimi prediskutovať reálne aj potenciálne problémy, ktoré môžu nastať počas terénneho výskumu a následného spracovávanía a zverejňovania výsledkov práce.

Článok 7

Vzťahy s vládou a orgánmi verejnej správy

Bádatelia by mali byť čestní a transparentní vo svojich vzťahoch s vládou svojej i hostiteľskej krajiny a ich orgánmi.

7.1. Podmienky prístupu

Bádatelia sú povinní zabezpečiť, aby nekompromitovali svoju profesionálnu a vedeckú zodpovednosť ani vtedy, keby to bolo podmienkou povolenia na výskum.

7.2. Otvorený výskum

Bádateľ nesie zodpovednosť voči svojim kolegom na celom svete a voči celej svojej disciplíne, že nezneužije za nijakých okolností svoju vedeckú rolu ako krytie akéhokoľvek utajeného výskumu či iného utajeného zbierania informácií.

7.3. Výskum v iných krajinách

Výskum, ktorý sa koná v inej než vlastnej krajine, často vyvoláva špeciálne etické, politické a právne otázky, vzťahujúce sa na osobné a národné rozdielnosti v bohatstve, moci, právnom statuse bádateľa, politických záujmoch a národných politických a právnych systémoch.

- a) Bádatelia by mali prihliadať na rozdiely medzi občianskym, právnym a často aj finančným postavením miestnych a cudzích bádateľov.
- b) Bádatelia by si mali byť vždy vedomí, že nezodpovedné konanie bádateľa alebo výskumného tímu môže znemožniť prístup do skúmanej lokality či dokonca celej krajiny pre iných bádateľov.

7.4. Právne a administratívne obmedzenia

Bádatelia by si mali byť vedomí, že môžu podliehať mnohým miestnym zákonom či administratívnym predpisom, ktoré môžu mať vplyv na vykonávanie ich výskumu, na zaznamenávanie, uchovávanie, sprístupňovanie a zverejňovanie údajov, na práva skúmaných osôb, sponzorov a zamestnávateľov atď.

- a) Bádatelia by si mali byť vedomí, že s výnimkou veľmi mimoriadnych a zriedkavých okolností nie sú údaje z výskumu v sociálnych vedách nijako právne privilegované ani chránené a môže sa stať, že budú legálne vyžadované príslušnými verejnými orgánmi.
- b) Spomínané zákony a predpisy sa môžu v jednotlivých krajinách líšiť. Bádatelia by mali brať do úvahy aj to, že aj na údaje získané v inej krajine sa môžu vzťahovať slovenské zákony a všeobecne záväzné právne predpisy, pokiaľ ide o ich uchovávanie, zverejňovanie či akékoľvek nakladanie s nimi: napríklad zákon o ochrane osobných údajov, autorský zákon, antidiskriminačný zákon, zákon o hanobení rasy, etnika či náboženského presvedčenia a podobne.

Článok 8

Vzťahy a zodpovednosť voči širšej verejnosti

Bádateľ si musí uvedomovať, že má počas výkonu svojho povolania zodpovednosť nielen voči skúmaným spoločnostiam a jednotlivcom, kolegom a disciplíne ako takej, ale aj voči širšej verejnosti, a to hlavne v tej krajine, v ktorej svoje práce zverejňuje. Bádatelia by sa preto mali snažiť, aby výsledky svojej práce sprístupnili aj širšej verejnosti, a mali by sa snažiť o aplikáciu svojich výskumov – aby ich práca bola v prospech komunit, v ktorých pracujú a spoločností, z ktorých pochádzajú. Bádatelia by si mali vážiť dôveru spoločnosti voči sociálnym vedám a snažiť sa túto dôveru budovať a udržiavať. Zodpovednosť voči vede by nemala byť príčinou toho, aby sa bádatelia nezaujímalí o potreby širšej verejnosti.

8.1. Šírenie výsledkov práce a výskumu

Bádatelia by mali využiť možnosti šírenia výsledkov svojej práce medzi širšiu verejnosť. Práve komunikácia so širšou verejnosťou je často najlepším spôsobom, ako prekonať či zmierniť obmedzenia, s ktorými sa počas svojej práce stretávajú.

- a) Bádatelia musia veľmi citlivo vnímať otázky, ktoré verejnosť vznáša a mali by sa snažiť ich začleňovať do svojich výskumov.
- b) Pri sprístupňovaní výsledkov svojej práce by bádatelia nemali zveličovať ich význam a explanačnú hodnotu.
- c) Ak je pravdepodobné, že výsledky vedeckej práce a výskumu budú mať výrazný vplyv na verejné politiky a verejnú mienku, bádatelia by mali jasne deklarovať limity svojich nálezov a interpretácií.

8.2. Riziká spojené so sprístupnením výsledkov práce a výskumu širšej verejnosti

Bádateľ si musí uvedomovať skutočnosť, že v niektorých prípadoch môže byť zvýšený záujem širšej verejnosti v neprospech skúmaných ľudí či komunity:

- a) Bádateľ musí dôkladne zvážiť potenciálne dôsledky svojho výskumu na širšiu verejnosť, komunity a skupiny v jej rámci, a tiež na jednotlivcov v tejto spoločnosti, a to aj na tých, ktorí nie sú priamo začlenení do výskumu.
- b) Bádateľ musí ešte pred začatím terénneho výskumu veľmi dôsledne zvážiť tak tému a metodológiu svojho výskumu, ako aj spôsob sprístupnenia a publikovania získaných informácií.
- c) Bádateľ si musí byť vedomý rizika zneužitia nazbieraných dát a ich dezinterpretácie, často však nemá prostriedky a možnosti, aby takýmto situáciám zabránil. Mal by sa však snažiť eliminovať toto riziko a v prípade dezinterpretácie by sa mal vždy snažiť o primeranú reakciu a uvedenie vecí na pravú mieru.
- d) Bádateľ si musí uvedomiť, že potenciálne zneužitie získaných údajov zo strany (časti) spoločnosti, by nemalo byť prekážkou ani pre realizáciu výskumu, ani na sprístupnenie výsledkov práce a výskumu. V žiadnom prípade by pod takýmto „tlakom“ nemal skresľovať alebo falšovať získané údaje, ktoré prezentuje širšej verejnosti.

8.3. Zachovávanie profesionálnej a vedeckej integrity

Vedecký výskum nikdy nie je čisto objektívnou aktivitou. Už len samotný výber výskumnej témy je výsledkom príklonu k určitým osobným a kultúrnym hodnotám a názorom. Takisto inštitúcia, v ktorej bádateľ pôsobí, zdroje financovania, a rôzne iné faktory ovplyvňujú pracovné priority, povinnosti a záujmy bádateľa. Aj napriek tomu by sa však mal snažiť byť objektívny a otvorený, a mal by si uvedomovať faktory, ktoré ovplyvňujú jeho prácu.

- a) Bádateľ by nikdy nemal používať metódy, ktoré vedú k zavádzajúcim výsledkom, alebo dezinterpretovať dosiahnuté výsledky prostredníctvom vynechávania niektorých dát, alebo prostredníctvom pridávania fiktívnych dát.
- b) Šírenie poznania by nikdy nemalo ohrozovať oprávnené záujmy konkrétnych ľudí, komunit a spoločností.

Článok 9

Vzťahy a zodpovednosť voči sponzorom, donorom a zamestnávateľom

Bádateľ si musí uvedomovať skutočnosť, že vzťahy so sponzormi, donormi a zamestnávateľmi primárne definuje právny poriadok príslušného štátu a prípadné právoplatné zmluvné vzťahy.

Bádateľ by sa mal počas výkonu svojej práce snažiť, aby sponzori, donori a zamestnávatelia záväzne uznali svoje povinnosti nielen voči nemu, ale aj voči účastníkom výskumu a ostatným kolegom.

9.1. Objasnenie úloh, práv a povinností

Bádateľ by si mal vopred ujasniť, akú úlohu, práva a povinnosti majú počas jeho práce sponzori, donori či zamestnávateľa.

- a) Bádateľ by mal byť na pozore voči navrhovaným pracovným podmienkam: mal by upozorniť zadávateľov úloh, ak sú zadávané úlohy nespĺniteľné alebo v rozpore s profesionálnou etikou, navrhnúť zosúladienie pracovných podmienok s etickými záväzkami, prípadne neprijatť podmienky a úlohy, ktoré sú v rozpore s profesionálnou etikou alebo v rozpore s jeho inými záväzkami.
- b) Bádateľ by si mal uvedomovať možný konflikt záujmov medzi zadávateľom (nadriadení, sponzori, donori, grantové agentúry atď.) a skúmanými jednotlivcami a skupinami, ale aj možnosť rôznych obmedzení počas vykonávania výskumu a zverejňovania výsledkov.
- c) V prípade, že sa niekto priamo alebo nepriamo zúčastňuje na výskume a zároveň vystupuje ako sponzor, donor alebo zadávateľ výskumu, bádateľ ho mal upozorniť na potenciálny konflikt záujmov medzi týmito dvoma rolami.

9.2. Povinnosti voči sponzorom, donorom a zamestnávateľom

Bádateľ si musí uvedomovať svoje povinnosti voči sponzorom, donorom a zamestnávateľom, a to bez ohľadu na to, či sú definované zmluvne alebo prostredníctvom neformálnych (často nepísaných) dohôd.

- a) Bádateľ musí zrozumiteľne a transparentne informovať o svojej kvalifikácii; schopnostiach a možnostiach; výhodách a nevýhodách metód, ktoré plánuje použiť; a o iných informáciách, ktoré môžu mať vplyv na výslednú podobu výskumu.
- b) Voči sponzorom, donorom alebo zamestnávateľom by bádateľ nemal zamlčovať žiadne informácie všeobecného alebo osobného charakteru, ktoré by mohli mať vplyv na výslednú (alebo očakávanú) podobu vedeckej práce.
- c) Bádateľ by mal zachovávať diskretnosť v prípade, že mu sponzor, donor alebo zamestnávateľ poskytne akúkoľvek dôvernú informáciu.

9.3. Zabezpečenie a vymedzenie pracovných podmienok

Ešte pred podpísaním zmluvy a začatím výskumu by si mal bádateľ vyjasniť so sponzorom, donorom alebo zamestnávateľom podmienky zmluvy alebo dohody a tiež mieru kontroly nad výskumným projektom a jeho výstupmi.

- a) Bádateľ si musí vyhradiť právo odhaliť zdroje financovania, záujmy zadávateľa, účel výskumného projektu a spôsob archivovania či likvidácie nazbieraných dát a výsledkov výskumu.
- b) Bádateľ má právo očakávať od sponzora, donora či zamestnávateľa rešpekt voči jeho profesionálnym skúsenostiam a schopnostiam a rešpekt voči integrite jeho vedeckej práce, a to bez ohľadu na to, či sú súčasťou formálnej alebo neformálnej dohody.
- c) Aj napriek tomu, že zmluvné povinnosti si vyžadujú ochranu niektorých informácií zo strany bádateľa, metódy, techniky a spôsoby, ktoré boli použité na dosiahnutie výskumných cieľov, by nemali podliehať takémuto zatajovaniu.

- d) Bádateľia by mali byť zvlášť pozorní voči ochrane záujmov účastníkov výskumu; voči vlastnej schopnosti rozhodovať sa počas výkonu práce v súlade s etickými pravidlami; a voči svojim vlastným (napr. autorským, licenčným atď.) právam, ako aj právam iných, na zozbierané dáta a informácie, publikácie a honoráre.

Článok 10

Záverečné ustanovenia

Reputácia a dobrá povesť výskumu v sociálnych vedách a bádateľov bude vždy vychádzať z ich konkrétneho správania a nie z etických kódexov ich profesionálnych združení alebo akademických inštitúcií.

Zámerom Etického kódexu FSEV UK je pomôcť sociálnym bádateľom byť vnímavými voči možným etickým dilemám, problémom a konfliktom záujmov, ktoré môžu vzniknúť pri výskume, výučbe a vykonávaní ich povolania.

Etická komisia FSEV UK, vymenovaná dekankou FSEV UK po súhlase Vedeckej rady FSEV UK udelenom dňa 24. 10. 2012, bude na požiadanie poskytovať na základe tohto etického kódexu stanoviská a vyjadrenia akademickým a vedeckým pracoviskám či jednotlivcom, ktorí o takéto stanovisko požiadajú.

Hlavným cieľom tohto etického kódexu je dosiahnuť to, aby sociálni bádateľia dôkladne zvažovali okrem poznávacej, obsahovej hodnoty svojich výskumov a pôsobenia aj ich etické aspekty a dôsledky.

V Bratislave 8. 4. 2014

prof. PhDr. Silvia Miháliková, PhD.
dekanka